

KERESZTESI JÓZSEF

KRÓNKA... (NAPLÓ)

Némely nevezetes dolgok

Anno 1784. a váradi várnak erősségit a király elhányatván, nem akarta, hogy többé vár legyen, hanem csak kaszárnya, évégre a vármegyének bizonyos conditiók alatt által adódott, így más várak is.¹

V. Olasziban d. 1. nov. új plébánia állott fel, első plébános volt Klobusiczky Péter² úr.

1784. d. 31. oct. Zaránd és Hunyad vármegyében, Bihar szomszédságában az oláhság a földesurakra és magyarokra támadván, ezeket egy Hóra nevűnek vezérsége alatt, kinek kapitánya volt Kloska, irtóztatóképen, kivált 2 hónapokig égette, kergette, öldöklötte, mindeneket oláh vallásra esketni kívánt. A várandós asszonyokból a kis gyermeket vasvillával vették ki, sok református papokat a templom küszöbén öltek meg, minden kegyetlenséggel pusztítottak; templomokat, kastélyokat felverték, kastélybeli dolgokat összetapodtak. A katonák succursusra³ mentek ugyan, de kevés kárt tevén az oláhokban, magok a nemesek és székelyek keltek fel: ezek az oláhokat egynehányszor megverték, végre Hórát és Kloskát is elevenen elfogták, kik is a. 1785. d. 28. feb. Gyula Fejérváron kerékbe törettek, és 4 részekre vágattak, a többi oláhok pedig többnyire gratiát nyervén, haza oszlottak. Hóra már pénzt is veretett (vagy csak akart), melyen egyfelül volt egy szív karddal általütve, ezen egy 3-mas oláhkereszt, e mellett R–D.–Rex Daciae, alól Hóra, körül ezen oláh vers: Hóra be si hodinestye, Czará plinse si pletyestve – Hóra iszik s nyugszik, az ország sír s megfizeti. – Ez oly siralmas gyásza leve Erdély szép részének, hogy igen soká felejt el, melyet tudom hogy mások bőven megfognak írni historiában.

Mense sept. parancsolta a fels. király, hogy az egész országban mindenféle emberek, katonák által conscribáltassanak, melytől nagy volt a félelem és protestatio mindenfelől; de minekutánna öfelsége különösen assecurálta⁴ a nemességet,

1. „1783-ban a vár erődítés jellegét megszüntetik. A várépítkezések a XVIII. században mindenestül a bécsi Haditanács kezében voltak, teljesen függetlenül a várostól és országtól – a korábbi XVI–XVII. századi munkálatokkal ellentétben. Ennek következtében a rendeltetésében és helyzetében elszigetelt épületkomplexum iránt alig mutatkozott érdeklődés. A várat közöny és érdektelenség vette körül.” In BALOGH Jolán, *Varadinum. Várad vára*, 1–2. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 75.

2. Klobusiczky Péter, klobusici (1752. jún. 26., Fehérgyarmat, Szatmár vm., – 1843. júl. 2., Kalocsa): érsek. – A gimn-ot Nagykárolyban, Kassán és Nagyszombatban végezte. 1769. X. 17.: Trencsénben a JT-ba lépett, Győrben, majd Nagyszombatban tanult tovább. 1771. IX. 15.: szerz. fog-at tett. A r. eltörlésekor, 1773: nagyvárad-i egyhm-s lett. 1774. IX. 25.: pappá szent. 1776: a kápt. helynök titkára. 1780: Váradolaszi plnosa. 1787: Kollonich László magával vitte Kalocsára ér. titkárnak. Itt 1790: plnos és szegyh. főesp., 1794. VI. 9.: bácsi kisprép., 1799. X. 4.: őr-, 1802. V. 11.: olvasóknk. In *Magyar Katolikus Lexikon* <http://lexikon.katolikus.hu/K/Klobusiczky.html>

3. segítségre

4. biztosította

hogy ez semmi praeiudiciumára nem leszen (jól lehet ez volt oka az erdélyi zűrzavarnak is) az ország bévette s Bihar vármegyében is d. 16. nov. el kezdetett. Így sok megesett károk és szomorúságok, a jövődőről pedig még nagyobb félelmek közt elmula tőlünk ezen 1784. esztendő.

Következik Anno 1785.

Melyben napok szerint a megesett nevezetesebb dolgokat, magam és a váradi eklézsia állapotját stb. amint és mikor mi esett, ha a rend meg nem tartódik is, fogom feljegyezni. Azért is Die 21. mart. reggeli 7 órakor megáldott isten egy kedves fiugyermekkel, ki burokban jött e világra és hogy az édesanyjáról való nagyatyjának neve fennmaradjon, Gábor nevet visel; megkereszteltem magam d. 22. mart.; keresztatyja és keresztanyja az, a ki Miklós fiamé, t. i. Bereczki István és Böszörményi Kata, mert Váradon az a szokás, hogy mindeniknek az hivatik, a ki volt az elsővel, a stólat is érte in xr. 24 Klobusiczky Péter plebánusnak megadtam.

.....

Tavalyi esztendőben némely tudatlan, de magokat bölcseknek tartó emberek, nevezetesen B. J. azzal ámítottak el másokat, hogy a parochialis házak nem isten dicsőségére való épületek, hanem csak a pap hasznára, melyért is sem az uraknak, sem más értelmes embereknek tanácsa nem vehette őket arra, hogy először is parochiáról gondolkozának, most pedig mind a pap azon conditióval maradván, mind az eddig való házbér 254 rhfl. szembetűnven, kezdetek magokba térni és házról gondolkodni. – Az egész télen veszekedtek, civakodtak azon, hogy hol legyen? Hány szoba? Vajon szükséges-e tanulóház? Kamara? Végre sok nevetséges dolgaik után d. 6. mart. egy Mátyás kőművessel megalkudtak; ezt d. 7. megmásolván, mást fogadtak, ezt ismét d. 9. mart. odahagyták és a fusser Schuster Jánosra nyavalyodtak, ki a kőműves munkát és napszamosokat (a földásást kivéven) felvállalta in 140 rhfl. classissal együtt.

Fiskális Csanádi István s főkurátor Mensáros Dániel urak, hogy légyen az épület, eleikbe adták, u. m.: A Körös mentében 3 szoba, egy konyha, cselédház, kamara, secessus, de ezen

utolsót nem izélhették, hogy a többivel egy fedél alatt legyen: azt adván okának, hogy soha sem kapnak papot a бүdös parochiára, mert a magyar annyira megy sz... tenni, a mennyire szemével lát. – Így sok villongások közt d. 10. mart. a fundamentumot letétették ugyan, de minden conceptust elrontottak: egy téglavastagságú falat rakattak, a gödröt néhol egy lábnyira ásták, a sok változtatás miatt sokszor mit délig raktak, délután elbontották, mert a kőműves sem tudott többet az építéshez mint más. Ekképpen az urak elbosszankodván, vélek felhagytak, látván hogy okos ember vélek nem perelhet, így osztán csak az lett belőle, a mire vaktában kiütött az építés; a fedelével hasonló veszekedések voltak, némelyek nád-dal, mások zsindegyel akarván. Így ha valaha valaki látja ezen házat, tudja meg, hogy volt efelől jó conceptus, de a bolondság a jó értelmet megtapodta. A toldozás-foldozás mire mehet, az idő megmutatja.

Ezen tavaszon oly sokáig tartó tél volt, hogy ilyenre senki nem emlékezik, mely miatt a takarmány elfogyván, a marhák éhen veszttek, vagy a házak fedelével tápláltattak. A hóból való árvizek sok károkat okoztak stb.

A fels. II. József császár és király az ország eddig való igazgatásának módját egészen megváltoztatta, Magyarország, Croatiát, Dalmatiát 10 circulusokra osztotta, mindenik kerületbe egy fődirectort vagy commissáriust rendelt, a régi főispánokat hivataloktól dispensálta; a directorknak fizetések 6000 rhfl. titulusok

excellentissimi és belső titkos tanácsosok, kiknek adatott ius adgratiandi. – Ezekhez kell minden apellatákat küldeni stb., mely hivatalra d. 9. febr. Bécsben a császár előtt felesküdték.

Ezek pedig a 10 circulusok az azokban foglalt vármegyékkel és fődirektorokkal együtt.

Circuli	Comitatis	Director
1. Győri	Moson Sopron Vas Győr Veszprém Komárom Esztergom	Gróf Győri Ferenc
2. Pesti	Fehérvár Pest, Pilis, Solt Nógrád Heves Jászság Kiskunság	Majláth József
3. Pécsi	Sümege v. megye, Somogy megye Tolna Baranya Verőce Szerém	Gróf Jankovits Antal
4. Zágrábi	Szalad Varasd Kőrös-Szerém Zágráb Posega	Gróf Széchényi Ferenc
5. Tömösvári	Bács Temes Torontál Krassó	Bakó János

Circuli	Comitatis	Director
6. Nyitrai	Pozsony Trencsén Nyitra Bars	Ürményi József
7. Besztercebányai	Zólyom Túróc Hont Lipót Árva Gömör	Báró Prónay László
8. Kassai	Abaúj Zemplén Borsod Sáros Torna Szepes 13 városok	Szentiványi László
9. Munkácsi	Bereg Szatmár Ungvár Ugocsa Máramaros	Báró Révay Simon
10. Nagyvárad	Bihar Szabolcs Békés Arad Csongrád Csanád Nagykunság Hajdúvárosok	R. Sz. B. Gróf Teleki Sámuel

E is hamar elfogyván d. B. July magam meatem
Debreczenbe hol régi jó Akarómsól, az ígéresen
kivül levezem 270 Rbf. Erdélybe is két Ex-
pressus bé'küldöttem hol 40 Rbf úi költségér
rekel Cheberig, 's azomban egy Péter sem hoztak.

Az ilyen fölfelé való' fogamodásfordban minden Me-
moriális' irások rajtam fordultak meg, mellyek fűtten
meg epek. Ezen is fűttség vala az Ellának egy Pe-
tér nyomát tsmálatni. Ez pedig én gondoltam d.

5. Apr. 's ki vágta egy Ziráki nevű Övös Rbf 4.
mellyen való' Zimer és irás így köveskezik, egyfont:

1. Alól a' Paisza vagon egy hármaz' Dobon
egy vna el'paradt ja: melly a' régi Nagy Vára
Di Nagy Refta Ellás jeleni.

2. Ennek tövéből vna ki egy Föld ág, melly
görbe, alá felé hajlik. Ez jeleni a' ki zöldség új El-
lepar, a' régi maradványar: hogy pög görbe, elő adja
az ebben lévő Nagy egyeneslensiger; nem felfelé' hanem
átafelé' siető viffa vonásorar.

3. Egy felhőből ki siető fel nap sugárvál, melly
jeleni, hogy az Igasság Napja, itt is, a' hódos időt
után lesdi a' maga sugárit, mellyek alar vagon
élet és egészség, tündöklöleteni.

4. A' kezébe Korona felet egy fel lábba álló, má
fiban köves tartó Davn; melly a' magam gürvűn lévő
Cimeren lévő, jeleni az, hogy a' fűtött Ellás a' L. Paf-
totnak igen Vagyonát, nem Aluvónak kell lenni.

E nagy változáson mely bámulásban voltak mindenek nem lehetne kimondani. Kivált Váradon sokféleképpen ítélték gróf Teleki Sámuel⁵ őexcellenciájáról, melyet megcáfolt és mindeneket jó reménységgel betöltött, Bécsből jöttében itt mulatván 3 napig, amikor d. 17. apr. isteni tiszteleten közötünk jelen volt, én prédikálván ex Timoth. 2:19. Ez mivel valását szerető úr, reméljük hogy ezen gyámoltalan eklézsiának fog lenni mind oszlopa, mind ékessége, a minthogy a templomban mindég jelen voltak.

Tudod hogy nem gondala,
 Ezen vesélyes józvala.
 Azután is Károly-Érme
 Sok köd alatt halgaros;
 Koba meg volt a József-Érme,
 Vallásod elnyomara.
 Nézd Károlyt és Theresiát
 Fredrel el hány Ekleziát
 Míg nem József végére
 Sebéd-veve Erzsébe.
 Ezen Vallás-Isabadsága
 Midőn hozzád érkezett,
 Nyitott Özömöd Vicága
 É minden sziv gerjedését.
 Hát a mit akkor áldostál?
 Most már mihára tapostál?
 Vagy akkor el tévedél;
 Vagy rosz gombás most esél.
 Valóban méltó tudása
 A Nagy ISTEK kegyelme;
 A ki meg adja próbáza
 A mit bírja az elme.
 De ha fűsörbe megy a szándék
 El véretek az ajándék.
 Te is méltán e Gyöngyör,
 El vepsted; é kiapp Gyöngyör.
 A Gyűlöltök Viperája
 Még most jöllehet lappang;
 Rósa-ból van moszolyája
 Fűg rajza Selyem fű hang;
 Monda:

Erdélyből kiköltözvén minden nagy pompa nélkül Váradra ért, d. 23. mai. grófnéjával mélt. gróf Iktári Bethlen Zsuzánnával és két nagyreménységű gyermekével gróf Teleki Domokos és Máriával, kiknek praeceptorok volt Török Ferenc, cselédi többnyire erdélyi református jobbágyok.

Ezen méltóságnak elérkeztével fő-tiszt, superintendentens Szilágyi Sámuel⁶ úr engemet, és tiszt. Szokolai István püspöki prédikátor urat deputált, hogy a ven. superintendentia nevével köszöntsük meg, mely aláza-tos tiszteletet véghez is vittük d. 29. mai. sok uraságnak jelenlétében, a szállásán én (minthogy tiszt. Szoko-

5. Teleki Sámuel, gróf (1739–1822), erdélyi kancellár fiatal korában külföldi utazásán főleg könyvek gyűjtését tűzte ki céljául. Mária Terézia uralkodása idején kir. kamarás, azután küküllői főispán és erdélyi kormány-széki tanácsos. II. József uralkodása alatt belső titkos tanácsos, 1784-től 1790-ig kir. biztos az akkor alkotott nagyváradai kerületben. Szabolcs, Békés, Arad, Csanád, Csongrád vm. főispáni hely-tartója, a hajdú kerületben főkapitányi helyettes, 1785-től 1787-ig Bihar vm. főispán-ja, 1792-ben m. alkancellár és Máramaros vm. főispánja. II. Lipót uralkodása alatt erdélyi főkancellár és 1791-től ismét Bihar vm. főispánja is. Nagy költséggel felállította az 50 000 kötetnél többre becsült marosvásárhelyi Teleki-könyvtárat (Teleki-téka), amelybe 1753-tól gyűjtött könyveket.

6. Szilágyi Sámuel (1719–1785), tanár, műfordító, református püspök.

lai úr, mint előbb, beteges volt) így szólván a grófnak a mint következik:

„R. Sz. B.⁷ Gróf, Kegyelmes Urunk! Mi a tiszáninnyi ven. superintendentiának nevével, főtiszt, superintendens urunktól, ki maga lábainak fájdalma miatt nem jöhetett, küldtünk avégre, hogy excellentiád szerencsés megérkezten örvendhessünk.

Kegyelmes Urunk! Nem lehet eléggé kimondani ezen ven. superintendentiában mily nagy örömeim materiája kelet ki a maga hamvából, mely mind az excellentiád mélt. Teleki nevéből tele ki, reménylven hogy az excellentiád bölcs igazgatása és vallását szerető szívének kegyes indulati alatt léssen az igazságnak és kegyes életnek óhajtott keleti, mert e kell itt. Melyre nézve az egész ven. superintendentiának és ennek főtiszt, református püspökjének nevével kívánjuk mélt. Széki Teleki gróf kegyelmes urunk! hogy legyen állandó az excellentiád nagyméltóságú kész Széki, melyhez minékünk is erőtlenségünkben lehessen bátorsággal támaszkodni és ügyefogyott eklézsiáinknak az excellentiád hathatós pártfogása alatt nyugodalmat és örömet találni.”

Ezt őexcellentiája hathatósan megköszönte és magát minden jóra ajánlotta.

Ugyanekkor nyújtottam be őexcellentiájának a debreceni tisz. papoknak, nevezetesen tisz. Hunyadi Ferenc⁸ urnak instántiáját, melyben azt instálták, hogy adja őexcellentiája a maga opinióját, ha lehet-e a debreceni togatusoknak prédikálni és praerálni Debrecenben. – Erre felelt ő excellentiája d. 30. maj. és azután is méltóztatott velem erről sokat beszélni, melynek summája ez: „hogy nem kellett volna először a prédikálást vélek félben hagyatni, most már nehezebb orvosolni; a curatorok amit végeznek: a curatorság alatt valók a szerint cselekedjenek stb. Noster clerus est doctus; sed non satis prudens stb.”

A gróf köszöntése után mentünk a grófnéhoz, és azt is a superintendens nevével köszöntöttük. – Mind ekkor, mind azután sokszor recommendáltattak a kis gróf és gróf kisasszony, hogy én sokszor lejárjak hozzájuk és gyakorta Őket tanítsam s katekizáljam. – Mely erdélyi szokás, ámbár előttem

szokatlan volt, és hivatalomnak terhével s munkáimnak megsokasodásával esett: mindazáltal magamat ajánlottam és gyakorlom is amíg lehet: a grófocskát ki 12 esztendő, nagy kátéra, a kisasszonyt ki 8 esztendő, kis kátéra minden héten 3-4-szer tanítván.

A grófnak Bihar vármegyei főispán-ságra való installáltatása volt d. 16. jun. a mikor maga egy szép magyar orátiót mondott, diplomája felolvasztatott. – Ezekre főnótárius Tokody⁹

7. Római Szent Birodalombeli Gróf. A széki Teleki család Erdély és Magyarország egyik legjelentősebb arisztokrata családja, 1697 óta viseli a római szent birodalmi grófi rangot. A család tagjai néha gyászjelentésekben és hivatalos okmányokban a teljes „Római Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki Család” néven szerepelnek.

8. Hunyadi Szabó Ferenc (1743–1795), református püspök. 1768 novemberében segédlelkész lett Debrecenben Piskárcsi Szilágyi Sámuel püspök mellett. 1770. január 1-én rendes lelkésznek választották. Mint jeles szónok nagy tiszteletben állt nemcsak Debrecenben, hanem messze vidéken is. 1781-ben Szathmári Paksi István mellé vice-nótáriussá, annak pedig püspökségre emeltetése után, 1786. január 17-én generalis notáriussá, végül 1791. július 29-én a tiszántúli kerület püspökévé választották Sinai Miklós ellenében; e választás sok vizzályra adott okot. Részt vett a budai zsinatban, melyben a tiszántúli kerület részéről huszonnegyedikével jelent meg.

9. Tokody György, a nagyvárad-i Jogakadémia tanára.

úr felelt. Az igazgatás módjáról való sok punctumok is előadattak. Ezt követték a cifra vendégségek és bálók stb.

E meglevén d. 20. jun. elindult és az igazgatása alá bízott több vármegyét, u. m.: Arad, Csanád, Csongrád, Békés, Debrecen, Szabolcs s Hajdú városokat megjárta, melyekben mint adminisztrátor és főcommissarius installáltatott. Visszaérkezett Váradra d. 29. jul.

A feljebb írt Bihar vármegyei gyűlésen d. 18. jun. publicáltott azon parancsolat, mely által a keresztelés stolája minden vallásra nézve eltöröltetik.

Ezen parancsolat által a mi papjainknak eddig is csekély jövedelmeik még csekélyebbé tétettek, lévén a megkeresztelteknek beírásokért a fizetés rendszerint kr. 12, Nagy-Váradon pedig 24 kr.

Ezután kevés idővel d. 27. jun. a piskolti superintendentiális gyűlésben végeztetett, hogy a debreceni deákok közül 24 teologusok megcenseáltassanak¹⁰, és superintendentialiter a Debrecenben leendő prédikállásra facultáltassanak¹¹, melyben ámbár a professzorok ellent állottak, a főispánnak Debrecenben létele után effectuáltatott; d. 26. jul. lévén a censura. Ugyanezen és a pataki collegiumnak a minap megengedte a király, hogy míg az iskolákról más dispositió léssen: „ecclesias tamquam patronos suos precario adire possint” és hogy az eklézsiákban kihirdetődven, az adott alamizsna küldessék a collegiumokba.

A váradi iskola pedig csak hallgatásban maradt, senki sem bántotta, de mégis a gyámoltalan tanító miatt semmire sem ment a tudományban.

Ami a nagyváradi ekléziát illeti, a fundusa iránt nagy rémülésben volt, mert d. 19. 20. mai. a Körös vize megáradván, 5 ölnyire elvitte a maga partját, úgy hogy a parochialis fundus és a Körös közt csak egy öl föld maradt; ez a romlás mindazáltal a főispán elérkezése után megorvosoltatott, a vármegye nagy, erős, hosszú gátot csináltatván.

Ami pedig a templomot nézi, sem a mélt. főispán, sem más okos urak helyben nem hagyván a fusser kőműves Schuster

templom varrását, és az oktalan embereknek hozzá ragaszkodásokat, az ő keze közül elvették a gróf megegyezéséből és Eder nevű fő kőművesmesternek az építés ismét általadattott 1100 rhftban oly conditióval, hogy a Körös felől való végén a fundamentomot kihányassa és 5 téglavastagságra építse, úgy a más végét is kihányván, szegletekre vett semicirculussal két ölnyire kitoldja, a két oldalát a fundamentomtól fogva kőlábakkal megerősítse, ismét két-két arcust csináljon az oldalán, hogyha szükség lesz valaha nagyobbitani, könnyű legyen kibontani. Így már hossza 18, szélessége 8, magassága 5 öl és 4 láb léssen, melyhez ad kőműves munkásokat, az eklézia pedig ad minden materiálét és állást; ez pedig úgy légyen, hogy az idén fedél alá lehessen venni. Ezt d. 17. jun. végezvén, oly szorgalmasan folyt a munka, hogy méltán mindent bámulásra indított.

Áccsal is, ki Halász András, meg volt az alku, in rhfl. 300, a fát a győrösi¹² és dalnii¹³ erdőn Bessenyei, Nadányi és Szilágyi földesurak engedelméből megválták, melynek hazaszállítására Szalonta s más helyek magokat

10. levizsgáztattassanak

11. felhatalmazást nyerjenek

12. Fekete-Győrös, in Fényes Elek, *Magyar országnak 's a' hozzá kapcsolt Tartományoknak mostani állapotja. Statisztikai és geographiai tekintetben.* Negyedik kötet, Pesten, 1893, 125.

13. Uo. Dalom, pusztá. Nadányi-birtok.

ajánlották, de a Körösnek nagy árjai miatt ínség júliusban is elmaradt.

Ilyen terhes építések közt nem csoda, hogy pénz nélkül szűkölködött ezen gyámoltalan eklézsia – mert kivált az urak, amit contractuson ígértek, még eddig is belőle semmit bevenni nem lehetett. Ezért a debreceni collegiumtól ezer, egy Ötvös József nevű, Rhédei Ferenc úr tisztartójától, 600 rhfl. interesre¹⁴ felvenni kénytelenítettett. – Ez is hamar elfogyván, d. 6. jul. magam mentem Debrecenbe, hol régi jóakaróimtól az ígéreten kívül szereztem 278 rhfl. Erdélybe is két expressust¹⁵ beküldöttünk, hol 40 rhfl. utiköltséget tettek Szebenig s azonban egy pénzt sem hoztak.

.....

Az ilyen sokfelé való folyamodásokban minden memorialis írások rajtam fordultak meg, melyek sűrűen megejték. Ezért is szükség vala az eklézsianak egy pecsétnyomót csináltatni. Ezt pedig én gondoltam d. 5. april. kivágta egy Cziráki nevű ötvös rhfl. 4, melyen való címer és írás így következik, ezüstön:

Alól a pajzson vagyon egy hármás dombon egy vén kiszáradt fa, mely a régi nagyvárad nagy reformata eklézsiaát jelenti.

Ennek tövéből nőtt ki egy zöld ág, mely görbe, alá felé hajlik; ez jelenti a kizöldült új eklézsiaát, a régi maradványát, hogy pedig görbe, előadja az ebben lévő nagy egyenetlenséget, nem felfelé, hanem aláfelé siető visszavonásokat.

Egy felhőből kisütő fél nap sugárral, mely jelenti hogy az igazság napja, itt is a ködös idők után kezdi a maga sugárait, melyek alatt vagyon élet és egészség, tündököltetni.

A tetejében korona felett, egy fél lábon álló, másikban követ tartó daru, mely a magam gyűrüén levő címerem levén, jelenti azt, hogy a várad eklézsiaában a lelkipásztornak igen vigyázónak, nem aluvónak kell lenni.

A körül való írás: Sigill. Ecclesiae Ref. M. Varadiensis 1785 (azután korrigálták 1784).

Illustracio

Így, amidőn szépen épülne minden, az ördög nem nézhette az előmenetelt, hanem felindítá Tisza István és László urakat, kik a templomnak északi végében egy lépésnyire istállót kezdték az ablak alá építeni, és a templom fundusára hagyták a csepegőt. Melyet kevélységből és bosszuállásból cselekedtek, egy részről azért, hogy ezen fundust magokévé nem teheték, más részről, hogy az anyjoktól adott ezer rhfltot vissza nem vehették. Melyért az eklézsiaiban nagy kedvetlenség és vélek való törvénykezés következett s ezekből való ízetlenség. Amint alább megiratik.

NB. Feljebb említém az eklézsia dolgában Debrecenben létemet, ekkor majd halálra ijedtem; ugyanis Bihari István sógoromnál lévén szállva, a szomszédban megőrült egy ifjú asszony Villás Sára, ez d. 8. jul. hajnalban, a mely házban aludtam magam, odajött 4 órakor az Éva ártatlanságbéli köntösében csupa mezítelen, kinek lármájára felijedvén, a mások kiáltása is elrémítvén, felugrom, megfogom a kezét keményen, kérdem mit keres? azonban mások is érkezvén, a mezítelen farán esett derekas ütésekkel kívántuk észére hozni és ruháját reá vétetni, de nem lehetett. Ezek között ezt énekelte: „Ha e világ mind ördög volna.” Fel lehet tenni, egy álmos emberben mely nagy rémülés lehetett ez, stb.

14. kamatra

15. küldöttet

Boldogtalan Villás Sára / Űtést kapott a farára, / Mért jött a más udvarára / Ártatlan Éva módjára.

A Tiszántúl (vagy a mint nekünk esik innen) való superintendentiának nagy érdemű, 20 esztendőktől fogva református püspökje főtiszt. Szilágyi Sámuel¹⁶ úr, életének 66. esztendejében másodszori gutaütésben, Kovácsiban, a maga possessiojában¹⁷ megholt d. 20. jul. Erről mindenféle levélbeli tudósítások menvén, Debrecenből kérettek actorok¹⁸, tizst. professor Varjas János¹⁹, tizst. Hunyadi Ferenc orátornak pedig tizst. Benedek Mihály úr, de mindenik üres választ adván, d. 22. az egyik actornak rendeltetem én, mely ámbár megzavarta véretem, mind az időnek rövid volta miatt, mind hogy egy ily ifjú embernek prédikálása az öreg papoknak praejudiciumával²⁰ esik meg, – mindazáltal felvállaltam.

A temetés tehát így ment véghez: kezdődött d. 24. jul. 10 órakor. Első actor²¹ volt tizst. Bartók Sámuel úr, csatári prédikátor ex Péld. 4. 12. Második én ex Efés. II. 7. Az evangyeliomnak én lettem szolgájává az isten kegyelmének ajándékából, mely énnekem adatott az ő hatalmasságának ereje szerént. 3. szor. Verseket mondott Kovács József, debreceni poéták praeceptora²². A halotti actiók kinyomtattak 1786. Váradon. Volt felette nagy halotti gyülekezet; Váradról a mélt. főispányné és igen sok pópista urak: Debrecennek az eleje, 4 professor, sok deák ifjak. Patakról két professor, tizst. Öry Gábor és Szilágyi Márton urak. – Amaz a megholtnak veje, ez fia; 65 református papok. A közrendnek sokasága ezeket követte. A halotti ceremónia tartott délután 4 óráig. Ezt igen nagy tór követte. Nekem a szomorú feleken kívül, mélt. consil. Rhédei Ferenc úr, mint főkurátor a ven. superintendia, tek. Domokos Lajos²³ úr pedig Debrecennek nevével, fáradságot megköszönték. Az ő erőtlenségével együtt eltemettet; ezen főembernek hamvai nyugodjanak; helyette pedig adjon az úr a maga eklézsiáinak szentéletű és bölcs tanácsú oszlopembert ezután is.

1785. d. 1. sept. költöztem az új parochialis házba, mely csak diribbe-darabba volt készen.

.....

1785. d. 26. august. a mélt. gróf főispány és királyi commissarius úr nevenapját, a többek közt én is tiszteltem meg versekkel.

[Excellentissimo ac Illustrissimo DNO Comiti Samueli Teleki de Szék etc. etc. Ad diem nominis, M. Varadini, 1785

Árad a Kőrös vad morájával a földelken által- / Törve, dühöng a kemény áradat özönként. / Mintha mennydörgéstől ámul a nép el, agyában / A nagy víz baja zúg, sejtve sovány aratást. / Ámde a Kőrös a medréből kiemelte fejét, és / Vígán szól a váradi néphez, imígy: / „Semmi ijedtség! Sok fájdalmat nem okozok most, / Söt dagadó keblem hordoz ezer örömet, /

16. Szilágyi Sámuel (1719, Debrecen – 1785, Hegyközkovácsi), pedagógus, tanár, műfordító, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke.

17. birtokán

18. szónokok

19. Varjas János (1721–1786), 1752-től debreceni professor. Ezt a hivatását 34 éven át, 1786. június 4-én bekövetkezett haláláig folytatta. Professzorként a „Catechctica és Symbolica Theologia” tárgyakat, a zsidó, káld, szír, arab nyelveket s a zsidó régiségtant tanította.

20. előítéletével

21. szónok

22. oktatója

23. Zalakapolcsi Domokos Lajos (1728. november 11., Debrecen – 1803. november 18., Debrecen) alispán, író, országgyűlési követ, Debrecen város főbírája.

Merhogy közeledik ma Teleki ünnepi napja, / Ismétlődve az év égi előjeleként. / Teleki Sámuel ő, aki csillag fénye gyanánt ég; / Bihari föld, e dicső fény tör az éjeden át. / Őt vezetőnek vallja örömmel e táj meg a népe, / A tudomány, a király és Thémis temploma is. / Nem vízáradatot, de köszöntést hoztam elébe, / Mellem, e vágya miatt, áradt ennyire meg. / Vágyam hoztam elé, hogy olyan sok gondtalan évet / Éljen, ahány követ ért, míg ide jött a vizem. / Rajta, köszöntő polgárok, vígan gyülekezve, / Szóljunk szívbeli szót, akkora ünnep e nap”. / Így szólt, és sietett zöld réteken által a Kőrös, / Jámbor lépteivel ment a földeken át. / Nem késtek, akiket szólított, szívbeli óhajt / Adnak elő imaként, kéri az égietket: / Mennyei istenek, óvjátok meg e férfit, urunkat, / Hazai földünknek atyja, reménye gyanánt. / Szálljon az éve mögé a testi s a leki erőnlét, / Adja öreg kora, hogy hírneve legyen örök. / Vele Charybdis zátonyait kikerülve, az országot / Biztos gálya gyanánt kelhet a tengeren át; / Hasson alatta a szeretet át törvényt, tudományt, mik / Szót értetnek a nép és vezetői között. / Istenek, óvjátok meg a házat: ritka erényű / Párját, két gyermekét, kit a szerelmük adott. / Párkák, adjatok át a sajátunkból nekik egypár / Évet, hogy korunkat nyújtsátok vele meg.]²⁴

.....

Hogy Tisza urak a váradi református templom mellé építették az istállókat, erről a többek közt ilyen instántiát nyújtott az eklézsia a mélt. grófnak:

Méltóságos Gróf, királyi commissárius és főispány Úr, kegyelmes Urunk!

Tisza István és László urak V. Olasziban lévő házok telekje az idevaló reformata eklézsia telekjére véggel nyúlik. Az eklézsia a királyi kegyelmes engedelemből véggel az említett urak telekje felé építetteti a templomot, a melynek a fundamentoma, még a mult 1784-ik esztendőben letevődött. Az urak az idén, midőn már az épület két vagy több ölekre felhaladott, a végihez oly közel kezdettek egy istállónak és szekérszínnek való épületet, hogy kivált egyik vége egy ölnyire sincsen tőle, és ottan szaporábban el is vettek a telekből fél láb nyomnyinál; az eszterháj csepegése is nagy helyen egészen az eklézsia földére esik, mivel a fal a határ-

ban vagy, sőt néhol beljebb is jön. – Ez az eklézsianak kárára és rövidségére van ez alább írt okokból:

Hogy az urak tudtára a fundamentomot előbbször tétettük, sőt az épületet alkalmas magasságra is vittük, mégis szándékjokat legkissebbé sem jelentették; holott ha a mikor hozzá kezdettünk, tudunkra adták volna, másképen építettünk volna.

Mihelyt kezdettek építtetni, és rövidségünket láttuk, azonnal a városi tanács által megtiltattuk, minthogy a telket városi és nem nemesi szabadsággal bírják.

Oly közel lévén az épület, illetlenség nagy vagy benne, de alkalmatlanság nagyobb, ha az ilyen épület körül való szag és nedvesség gondolóra vevődik.

Azon részen a világosságot és a levegő ég szabadjárását elveszi.

A templom az által tűzből történhető veszedelemnek éppen ki vagyon téve, mivel a teteje magassága, alkalmassint egyezni fog a templom ereszével és így ha megtalál gyulladni, ezt oltalmazni sem lehet.

24. A magyar fordítás in Tóth István, *Phoebus forrása. A váradi latin nyelvű humanista költészet antológiája*, Nagyvárad, Literátor Könyvkiadó, 1996, 324–325. Lásd még a latin szöveget Keresztesi József, *eredeti saját kézzel írt naplója... 1783–1810*, Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár, Kézirat-tár, lelt. sz. 2323.

Noha ugyan az urak a tűzből következő kár megtérítését vállalják, ez mindazáltal még nem elégséges bátorság: mert akárhonnan eredhető tűzről gyulladjon meg, csakugyan miatta oltalmazni nem lehet.

Vagyon az udvarokon más alkalmas hely; sőt az eklézsia kész lett volna, és most is kész azon szegeletet, mely a házok végéhez nyúlik, oda engedni, a melyel ha az épületre való helyet pótolnák, nagyobb épület is elférne, és magokat is a kártól való felelettől mentté tehetnék, a templomnak is a támadható tűztől leendő oltalmazása könnyebben eshetne.

Ezen okokból excellentiádat alázatosan kérjük: hogy mivel kinek-kinek a magáéval, de a más kára és rövidsége nélkül szabad élni, méltóztasson ezen kárunk és rövidségünk elhárítása éránt kegyelmes rendeléseket tenni. V. Olaszi. d. 19. aug. 1785.

Ezen dologban a főispány investigatiót rendelt; – Száraz, Szegezdai szolgabíró és Böszörményi József esküdt urakat, melyben a nagy interessentia²⁵ d. 22. aug. és partium studium²⁶ és ódium religionis²⁷ igen szembetűnő vala. Szegezdai szolgabíró ezen deputatióban „adtával” is káromkodott stb. Tisza István lármázott, az eklézsiát fenyegette, és magát deklarálta, hogy amint lehet, ártani fog stb. Mely a grófnak tudtára esvén, más deputatiót rendeltetett d. 27. aug. Sok villongások után a dolog csak ebben maradt, hogy Tisza urak a tűzről kauciót vállalnak. A templom végéhez nem istállót, hanem szekérszint építenek. Én nékem ezen villongásokban legtöbb vegzáltatásom esett ezen boldogtalan, felfuvalkodott, negédes, zabolátlan erkölcsű, vallásokat sem nem értő, sem nem szerető, sőt csúfoló, semmi nagy dologra nem termett ifjaktól.²⁸

A templomnak kőfalai október elején elvégeztettek, de mivel a szalontaiak obligatiójok szerint a fát bé nem szállították, fedél nélkül maradt, a költség is elfogyott, a buzgóság tüze is megaludott.

Mense jul. oly kegyelmes királyi rendelet érkezett, hogy ubi privatum exercitium obtinet V. D. Ministri parochiis Romano-catholicis stolam non dependant.

Octoberben pedig királyi parancsolat által az énekléssel való temetkezés (az utcán is) megengedettett.

Ismét rendeltetett, hogy szüléi akaratja nélkül senkit a gyermekek közül pápistává tenni ne lehessen.

25. részrehajlás
26. a felek elfogultsága
27. a vallásos ellenszenv
28. „Keresztési József váradi pap, a református egyház újjászervezése s templomépítése körüli küzdelmeiről szóló feljegyzéseiben nagyon erős megbélyegző szavakkal emlékezik meg ezen ifjakról. (...) Hogy ezen erős megrovó szavak az indulat szülöttei, az az első pillanatra nyilvánvaló. (...) való, hogy ezen két, 20-22 éves ifjú sok kellemetlenséget okozott neki apostoli egyházépítő munkájában kicsinyeskedő, bosszúállási hajlandóságuk által. – Ha a váradi református egyházközség tagjainak akkori viselkedését látjuk, azt kell megjegyeznünk, hogy Keresztésinek az ifjú Tiszák elleni kifakadását főleg annak az ellentétnek látása idézte elő nála, melyet gróf Teleki Sámuel administrátorral s ennek családjával való megismerkedése után látott egy komoly, buzgó vallásos, rendkívül képzett s művelt erdélyi mágnás és a kollégiumban felnőtt süheder ifjak vallásosságának külső megnyilatkozása között.” In. *Tisza-émlékkönyv* Gróf Tisza István halálának tizedik évfordulójára. Írták a Tisza István Tudományegyetem tanárai. Debrecen, szabad királyi város és a Tiszántúli Református Egyházkerület, 1928, 19.

Ami pedig a vallást változtatókat illeti, soha ki nem szakadtak Váradról, akik a hatheti censurát töltötték.

Egy Zimányi Lajos nevű pesti piarista, kivel Debrecenben 1776-ban esmeretségem és poética aemulatiom²⁹ volt, a maga verseit Vácon 1784-én 8-án kiadván, az én ő hozzá írt verseimet is inter Miscellanea L. IV. a pagina 239 ad 248 világra bocsátotta, és 1785. egynéhány exemplárokat küldött aján-dékban.

Ama híres Servetusnak³⁰, kit életének 44-ik esztendejében, Genevaban 1553. d. 27. octobr. eretnekségéért elevenen égettek meg, a legritkább könyvét bírván, gróf Teleki Sámuel őexcellentiája, ezt magának leíratta, a tyusban levőt pedig a felséges II. József császárnak a bécsi augusta bibliotheca számára ajándékozta; melyről Joh. Vogt in Catalogo Historico Critico Librorum rariorum Hamb. 1747 in 8. ezt mondja, hogy még a tudós emberek közt sincs olyan, ki azzal dicsekedhetne, hogy Servetusnak ezen munkáját valaha nyomtatásban látta volna. Ezt mondom nem csak egyszer láttam s olvastam, hanem a titulusát is pro memoria ide írom:

*Christianismi Restitutio*³¹. *Totius ecclesiae apostolicae est ad sua limina vocatio, in integrum restituta cognitione Dei, fidei Christi, iustificationis nostrae, regenerationis baptismi, et coenae domini manducationis. Restitutio denique nobis regno coelesti, Babylonis impiae captivitate soluta, et Antichristo cum suis penitus destructo. M. D. LIII.*

Liber est in 8 optime compactus pag. 2. Index.

De trinitate divina, quod in ea non sit invisibilium trium rerum illusio, sed vera substantiae dei manifestatio in verbo et communicatio in spiritu. – Libr. VII.

De fide et justitia regni Christi, legis justitiam superantis, et de charitate. – Libri tres. pag. 287.

De regeneratione ac manducatione superna, ac de regno Antichristi. – Libri quatuor, pagina 355.

Epistolae triginta ad Joannem Calvinum Gebennentium concionatorem – pagina 577.

Signa sexaginta regni Antichristi et revelatio eius etc. – pagina 664.

De mysterio trinitatis, et veterum disciplina ad Philippum Melanchtonem et eius collegas apologia – pagina 671.

Ezen könyvet Londonban vette Sz. Iványi Márkus Dániel³² erdélyi uni-

29. poétikai verseny

30. Szervét Mihály (latinul: Michael Servetus, spanyolul: Miguel Serveto; 1511, Villanueva de Sigena – 1553, Genf) 16. századi antitrinitarista teológus, fizikus, orvos és humanista. 1553-ban adta ki leghíresebb teológiai művét, az antitrinitariánus nézete-

ket kifejítő Christianismi Restitutiót. A könyv egyik első változatát megküldte Kálvin Jánosnak, akit még 1534-ben ismert meg Párizsban, és 1546-ig levelezést folytatott vele ebben a témában. Később Szervét szerette volna visszaszerezni a kéziratot Kálvintól, de nem járt sikerrel; a per során ezt a kéziratot felhasználták ellene és a szerzővel együtt művét is elégették.

31. A kereszténység helyreállítása.

32. Markos Dániel (1637, Sepsiszentiván – 1689, Kolozsvár), író, tanár, unitárius püspök. Tanult a kolozsvári unit. kollégiumban, a leideni, oxfordi, odera-frankfurti egyetemen. 1668-tól a kolozsvári unit. kollégium rektora, 1684-től haláláig unit. püspök. In Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius kollégium története* (Kolozsvár, 1933); *Magyar életrajzi lexikon II. (L–Z)* <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10056.htm>

tárus deák 1663. d. 13., mai., mely osztán testamentom szerént maradt minden unitárius püspökre. Egyszer pedig Erdélyben az unitáriusoknak közönséges bajok lévén, requirálták mélt. gróf Teleki Sámuel őnagyságát, ki dolgozat expedíálván, ezen könyvet kérte és megis nyerte tőlök anno 1780. Ez pedig anno 1789 a felséges II. József császárnak parancsoló kérésére a bécsi bibliothecának ajándékozta; de minekelőtte felküldötte volna, debreceni deák Vitéz József által két exemplumban leíratta Váradon, melynek egyikét magának tartotta, a másikat pedig Norimbergában³³ egy De Murr nevü lutheránus urnak 1786. küldötte, a recensiójával együtt, melyet váradi professzor Miller úr készített. Erre ugyan a mélt. gróf tetszéséből ezen játékot készítettem:

In Opus Michaelis Servet
Anti-trinitarii
Super Restitutione Christianismi
quod
Excell. ac. Ill. S. R. I. Comes Sámuel Teleki de Szék etc.
Helveticae Confessionis
Mittet D. Theophilo de Murr Norimbergensi
Lutherano
Cum Recensione Jacobi Miller Professoris
Romano Catholici
Epigramma sequens:
Servetum quando donas Calvine Luthero
Censes Roma: alios eu! tolerare doces. – vel
Romano censore: alii tolerare docentur.
Lusit M. Varadini anno MDCCLXXXVI.

d. 8. Jan. Josephi Keresztesi.
Mínthogy anno 1785. d. 26. jul. más mód nem lévén benne, az eklézsia fundusától censusra kötelezték magokat a váradiak: innen ezen esztendőben mensis nov. d. 6. reám executiót³⁴ küldetett a püspök a taxáért, én pedig ezen instántiát írtam hamarjában:

Méltóságos gróf Püspök, kegyelmes Urunk!

Mi alább írtak alázatosan jelentjük excellentiádnak, hogy mivel parochialis fundusunknak birtokába anno 1784. addig nem léphettünk, míg magunkat census fizetésre

nem köteleztük, innen a tőlünk kívántatott két aranyokat megígértük ugyan, ámbár ezen fundus eleitől fogva a censustól immunis³⁵ volt: de mínthogy excellentiádnak oly szívét és gondolatit jól ismerjük, hogy az isteni tiszteletre rendeltett helytől, következésképen a helynek főurától az istentől, kitől vette mind életét mind méltóságát, nem kíván censust venni: azért alázatosan instáljuk excellentiádat, méltóztasson parochialis fundusunkat a censustól kegyelmesen immunitálni, hogy itten mind a királyért mind excellentiáért az istennek, árenda nélkül könyöröghessünk. – Evégre kegyelmes resolútióját várván, maradunk V. Olaszi 1785. d. 7 a november.

Excellentiádnak

Alázatos szegény szolgái a nagyváradi, v. olaszi és v. velencei lakosokból álló reformata eklézsia tagjai közönségesen.

Erre a válasz soká főzetett. Végre d. 29. decemb. 1785. maga a püspök ezt indorsálta³⁶: „Intranter solvant duos Rhenenses, reliquum pro hoc anno relaxatur

L. C. Kollonits. Epp. Várad. mpr.

Így a census fizetésre reá kelle állani.

33. Nürnberg

34. végrehajtót

35. adókötelezettség nélkül

36. a beadvány hátoldalára írta